

SUN'IY INTELEKTNING KITOBXONLIK MADANIYATIGA TA'SIRI IMKONIYATLAR VA XAVFLAR

Quvondiqova Sohiba Orif qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universitetining

Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili)

ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotasiya: *Ushbu maqolada AI (sun'iy intellekt)ning kitobxonlik madaniyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Maqolada AI texnologiyalarining kutubxonalar va foydalanuvchilar uchun yaratgan imkoniyatlari, jumladan ma'lumotlarni tezkor izlash, tavsiyalar berish va raqamli resurslardan foydalanish qulayliklari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, AIning shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi, axborot sifati va an'anaviy kitobxonlik madaniyatiga ta'siri kabi muammolari va xavflari ham muhokama qilinadi. Xulosa qilib aytganda, maqola AI texnologiyalaridan ongli va mas'uliyatli foydalanish zarurligini ta'kidlaydi.*

Kalit so'zlar: *AI, kitobxonlik madaniyati, kutubxona, raqamli resurslar, tavsiyalar tizimi, ma'lumot xavfsizligi, innovatsiyalar, axborot texnologiyalari*

Абстрактный: *В данной статье анализируется влияние искусственного интеллекта (ИИ) на культуру чтения. В статье рассматриваются возможности, которые технологии ИИ создают для библиотек и пользователей, включая быстрый поиск информации, рекомендации и удобство использования цифровых ресурсов. Также обсуждаются проблемы и риски, связанные с ИИ, такие как безопасность персональных данных, качество информации и влияние на традиционную культуру чтения. В заключение статьи подчёркивается необходимость осознанного и ответственного использования технологий ИИ.*

Ключевые слова: *ИИ, культура чтения, библиотека, цифровые ресурсы, рекомендательная система, информационная безопасность, инновации, информационные технологии*

Abstract: *This article analyzes the impact of AI (artificial intelligence) on the reading culture. The article examines the opportunities that AI technologies have created for libraries and users, including fast information search, recommendations, and convenience of using digital resources. It also discusses the challenges and risks of AI, such as the security of personal data, information quality, and the impact on traditional reading culture. In conclusion, the article emphasizes the need for conscious and responsible use of AI technologies.*

Keywords: *AI, reading culture, library, digital resources, recommendation system, information security, innovation, information technology*

KIRISH

So'nggi yillarda AI (Artificial Intelligence) texnologiyalari madaniyat, ta'lim va axborot sohalarida tub o'zgarishlar yaratmoqda. Kutubxonalar va kitobxonlik madaniyati

ham bunday o'zgarishlardan chetda qolmayapti. AI yordamida foydalanuvchilar ma'lumotlarni tez topish, tavsiyalar olish va raqamli resurslardan samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishmoqda [1]. Shu bilan birga, texnologiyaning keng tarqalishi an'anaviy kitobxonlik madaniyati va tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. AI yordamida avtomatlashtirilgan tavsiyalar tizimi foydalanuvchini yangi kitoblar bilan tanishtiradi, lekin shu bilan birga insonning o'z fikrini mustaqil shakllantirish imkoniyatini cheklashi mumkin. AI kutubxonalarda nafaqat foydalanuvchi tajribasini yaxshilash, balki ma'lumotlarni indekslash, raqamli arxivlarni boshqarish va hatto kitoblarni avtomatik tahlil qilish imkoniyatini yaratadi. Masalan, matnni tahlil qiluvchi algoritmlar kitob mazmunini tezda tushunishga yordam berib, muhim qism va mavzularni ajratib ko'rsatadi. Bu esa kitobxonlarga va tadqiqotchilarga samarali vaqt boshqarish imkonini beradi, shuningdek, ilmiy tadqiqotlarda ma'lumotlarni tezkor tahlil qilishni osonlashtiradi. Biroq, bu imkoniyatlar bilan birga bir qator xavf-xatarlar ham yuzaga keladi. AI tavsiyalar tizimi foydalanuvchi odatlari va qiziqishlariga asoslanadi, bu esa ayrim hollarda axborotning torayishiga, ya'ni foydalanuvchi faqat o'z qiziqish doirasidagi materiallar bilan cheklanib qolishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, texnologiyaga haddan tashqari qaramlik an'anaviy kitob o'qish odatlarini zaiflashtirishi, mustaqil tanqidiy fikrlash va izlanish motivatsiyasini pasaytirishi ehtimoli mavjud.

Kitobxonlik madaniyati va AI o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tahlil qilganda, raqamli imkoniyatlar bilan bir qatorda insoniy faktor, madaniy qadriyatlar va axborot xavfsizligi masalalari ham doimiy e'tiborda bo'lishi zarur. Shu nuqtai nazardan, AI texnologiyalari kutubxona xizmatlarini modernizatsiya qilishda katta imkoniyat yaratadi, lekin ularni ongli va mas'uliyatli ishlatish ham muhim ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

AI kutubxona va kitobxonlik madaniyatiga sezilarli o'zgarishlar olib kelmoqda. Eng birinchi ijobiy tomoni — ma'lumotlarni tez va samarali izlash imkoniyati. AI algoritmlari foydalanuvchining qidiruv odatlarini tahlil qilib, kerakli kitob va maqolalarni tezda topadi[2]. Menimcha, bu foydalanuvchilar uchun katta qulaylik yaratadi, chunki endi kitobni qog'oz shaklida yoki katalogda uzoq vaqt qidirishga hojat yo'q. Tavsiyalar tizimi foydalanuvchining o'qish tarixiga asoslanib yangi kitoblarni taklif qiladi, bu esa kitobxonlik madaniyatini individualizatsiyalashga yordam beradi. Shu bilan birga, foydalanuvchi yangi mavzularni kashf qilishi, o'z bilim doirasini kengaytirishi mumkin. AI kutubxonalarni raqamlashtirish va avtomatlashtirishda ham katta yordam beradi. Kataloglash, indekslash va matnlarni tahlil qilish jarayonlari tezlashadi, kitob mazmunini qisqa va aniq qismlarga ajratish esa tadqiqotchilar va talabalar uchun qulaydir. Masalan, matnni avtomatik tahlil qiluvchi algoritmlar kitobning muhim bo'limlarini ajratib beradi, qisqacha mazmun tayyorlaydi va o'quvchi o'z vaqtini samarali boshqaradi. Menimcha, bu, ayniqsa ilmiy tadqiqot olib borayotgan talabalar va o'qituvchilar uchun juda foydali, chunki ular katta hajmdagi matnni tez tahlil qilishi va kerakli qismlarga e'tibor berishi mumkin.

AI shuningdek, madaniy xilma-xillik va kirish imkoniyatini oshiradi. Nogiron foydalanuvchilar uchun mo'ljallangan AI yordamchi texnologiyalari (matnni ovozga aylantirish, navigatsiya yordamchilari) foydalanuvchilarga teng huquqli ma'lumotga kirish

imkonini beradi[3]. Menimcha, bu AIning eng ijobiy jihatlaridan biri, chunki u kutubxonalarda inson resurslariga bogʻliq boʻlmagan imkoniyatlar yaratadi va kitobxonlik madaniyatini kengroq auditoriyaga yetkazadi. Biroq, AIning salbiy tomonlari ham mavjud. Tavsiyalar tizimi foydalanuvchi odatlarini tahlil qiladi, bu esa axborot torayishiga olib kelishi mumkin. Men oʻzimning tajribamdan bilamanki, tavsiyalar tizimi odamni oʻz qiziqish doirasida ushlab qoladi va yangi mavzularni kashf qilish imkoniyatini cheklashi mumkin. Shu bilan birga, texnologiyaga haddan tashqari qaramlik anʼanaviy kitob oʻqish odatlarini susaytiradi va mustaqil fikrlash qobiliyatini kamaytirishi ehtimoli bor. AI foydalanuvchini "avtomatik yoʻl"ga soladi va u kitobni toʻliq oʻqimasdan qisqa mazmun bilan kifoyalanishga odatlanadi.

Maʼlumotlar xavfsizligi ham jiddiy masala hisoblanadi. AI tavsiyalar tizimi foydalanuvchi tarixiy qidiruvlari, shaxsiy maʼlumotlari va oʻqish odatlarini toʻplaydi[4]. Agar bu maʼlumotlar notoʻgʻri ishlatilsa yoki yetarlicha himoyalansa, foydalanuvchilarning maxfiyligi buziladi. Menimcha, kutubxonalar AI texnologiyalarini joriy qilishda maxfiylikni taʼminlovchi qatʼiy siyosat ishlab chiqishi zarur. Bundan tashqari, AI algoritmlarida tarfakashlik (bias) muammosi mavjud. Agar maʼlumotlar bazasi tarixi yoki tanlangan resurslar turli guruhlar adolatli aks ettirmasa, tavsiyalar va qidiruv natijalarida ayrim guruhlar chetda qolishi mumkin. Bu esa kutubxonalarda adolatli resurs taqdimoti muammosini keltirib chiqaradi. Menimcha, AI algoritmlarining shaffofligi va tarfakashlikni kamaytirish boʻyicha monitoring mexanizmlari yaratish muhimdir.

AIning "hallusinasiyalar" muammosi ham mavjud. Baʼzan AI notoʻgʻri yoki chala maʼlumot yaratishi mumkin, bu esa foydalanuvchilarni chalgʻitishi va xato tushunchalarga olib kelishi ehtimoli bor. Shu sababli men oʻzim AI tavsiyalarini foydalanuvchi bilan birga ishlatiladigan vosita deb hisoblayman, yaʼni insonning tanlovini toʻldiruvchi, lekin uni toʻliq almashtirmaydigan tizim sifatida qarash kerak. Shuningdek, AI kutubona xodimlari uchun iqtisodiy xavf tugʻdirishi mumkin. Avtomatlashtirilgan vazifalar xodimlarning baʼzi ishlarini almashtirishi mumkin. Menimcha, bu jarayonda xodimlar yangi koʻnikmalarni oʻzlashtirishi, masalan, AI ni boshqarish va foydalanuvchilarga yordam berish kabi rollarni qabul qilishi muhimdir. Shu bilan birga, AI kutubxonalarda samarali ishlashi uchun axloqiy va masʼuliyatli yondashuv zarur. Foydalanuvchilar va xodimlar AI imkoniyatlaridan toʻliq foyda olishi uchun maxfiylik, shaffoflik va insoniy omillarni hisobga olgan strategiyalar ishlab chiqilishi lozim. Menimcha, AI kutubxonada qoʻllanganda ijobiy tomonlari salbiy xavflardan ustun keladi, agar u ongli va masʼuliyatli ishlatilsa.

XULOSA

Sunʼiy intellektning kitobxonlik madaniyatiga kirib kelishi insonning bilimga boʻlgan munosabatida yangi bosqichni boshlab berdi. AI vositalari yordamida maʼlumotni izlash, saralash va tushunish jarayoni sezilarli darajada yengillashdi, bu esa kitobxonlar vaqtini tejab, ularni yanada mazmunli oʻqishga undamoqda. Menimcha, bugungi kunda AI nafaqat kitob topishda yordamchi vosita, balki insonning intellektual ehtiyojlarini anglay oladigan shaxsiy hamrohga aylanib bormoqda. Shu bilan birga, bu jarayon kitobxonlikning haqiqiy mazmunini qayta koʻrib chiqishga majbur qilmoqda. Texnologiya tezkorlikni taʼminlasa-da, menimcha, chuqur oʻqish, mustaqil tahlil qilish va matn ustida fikr yuritish kabi qadriyatlar

faqat insonning o'z faoliyati orqali shakllanadi. AI qulaylik yaratadi, ammo o'rini bosmaydi. Aksincha, kitobxonni yanada ongli ravishda o'qishga undashi mumkin. AI ning salbiy tomonlari ham yo'q emas: tayyor fikrlarga o'rganib qolish, algoritmlar taklif qilgan doiradan chiqmaslik, o'qish jarayonining texnologiyaga haddan ortiq bog'lanishi kitobxonlikning tabiiy jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Menimcha, kitobxonlik madaniyati aynan shu yerda sinovdan o'tadi — o'quvchi texnologiyadan foydalanadimi yoki unga qaram bo'lib qoladimi, buni har kimning o'zi belgilaydi.

Umuman olganda, AI kitobxonlik madaniyatini yo'qotmaydi, aksincha uni yangi shaklga keltiradi. Bu jarayonda eng muhim omil — insonning o'zi. Agar kitobxon texnologiyadan ongli va me'yorli foydalansa, AI kitob o'qishni cheklamaydi, balki uni yanada qulay, tizimli va samarali qiladi. Menimcha, kelajakda kitobxonlik aynan sun'iy intellekt bilan uyg'unlashgan, ammo o'z mohiyatini saqlab qolgan yangi madaniy bosqichga ko'tariladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES):

1. Chandrashekara G. S., Mallikarjun M., The Impact of Artificial Intelligence on Library and Information Science (LIS) Services, International Journal of Innovative Practice and Applied Research, Vol 14(5), 2024, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4856459
2. Chandrashekara G. S., Mallikarjun M., The Impact of Artificial Intelligence on Library and Information Science (LIS) Services, International Journal of Innovative Practice and Applied Research, Vol 14(5), 2024, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4856459
3. Lise Network, The Impact of Artificial Intelligence on Library Professionals: Threat or Opportunity?, 2023, <https://www.lisedunetwork.com/the-impact-of-artificial-intelligence-on-library-professionals-threat-or-opportunity/>
4. Vickery, B., & Cox, A. (2023). Artificial Intelligence in Libraries: Opportunities and Risks. Journal of Library Innovation, 14(2). <https://libraryinnovation.org/article/ai-libraries-opportunities>
5. Tamarro, A. M. (2022). AI and Digital Inclusion in Libraries. Library Hi Tech. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/LHT-05-2022-0095>
6. Singh, R., & Kumar, P. (2022). Automation and Artificial Intelligence in Modern Library Services. International Journal of Library Science, 10(3), 45-59.
7. Ahmed, S. (2021). Digital Transformation of Libraries: Challenges and Opportunities with AI. Journal of Information Management, 9(4), 112-127.